

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้างครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี เกษตรกรหมู่บ้านอุดมพัฒนา อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมทางเลือก โดยมีจำนวนประชากรที่ใช้ในการศึกษาทั้งสิ้น 149 คนครัวเรือน ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เสริมในบางประเด็นที่ต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC+ โดยใช้ค่าสถิติร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยมัธยฐานเลขคณิต (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการทดสอบ chi square แล้วนำผลการศึกษามาแสดงด้วยวิธีการพรรณนาประกอบตาราง

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้างครั้งนี้ เพื่อพิจารณาถึงภาพรวมของเกษตรกรด้าน ภูมิหลัง สถานภาพทางเศรษฐกิจ ความรู้และทัศนคติของเกษตรกร ตลอดจนกระบวนการต่างๆของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุนเกษตรกรในการทำเกษตรกรรมทางเลือกและศึกษาเปรียบเทียบการทำเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวว่า มีต้นทุนและให้ผลตอบแทนแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

ผลการศึกษาภูมิหลังและสถานภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรของหมู่บ้านอุดมพัฒนา ส่วนใหญ่ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีโครงสร้างทางครอบครัวแบบสังคมเกษตรกรรมที่ถือกระแสลี้คมอุตสาหกรรมกระทบบอย่างหนัก จนทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่มีสมาชิกอยู่น้อย สมาชิกที่เป็นหลักคือ พ่อแม่ที่อายุมากและเด็กเล็กในวัยเรียน คนหนุ่มสาว ต้องอพยพไปขายแรงงานในเมืองใหญ่เพื่อหางานทำ เพราะ รายได้จากการทำเกษตรกรรม ไม่เพียงพอในการดำรงชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรส่วนใหญ่ยากจน ถึงแม้ว่าหน่วยงานของรัฐได้พยายามเข้าไปกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไป ช่วยแก้ไขปัญหาทางด้านอาชีพด้วยการ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ตั้งธนาคารข้าว สนับสนุนการขุดบ่อเลี้ยงปลา ตลอดจนให้คำแนะนำปรึกษา ให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่มีความเสี่ยงด้านราคาและความเสียหายอันเกิดจากภัยธรรมชาติมาเป็นเกษตรกรรมทางเลือกในรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตรแบบผสมผสาน ไร่นาสวนผสม ที่สามารถสร้างรายได้จากผลผลิตที่หลากหลาย เป็นระยะเวลา

กว่า 10 ปี แล้วก็ตาม แต่การผลักดันไปในทิศทางดังกล่าวก็ยังไม่เห็นภาพชัดเจนนัก เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงทำการผลิตแบบเชิงเดี่ยว

ผลการศึกษาเรื่อง ความรู้และทัศนคติของเกษตรกรต่อ เกษตรกรรมทางเลือก และการสนับสนุนจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนในการทำเกษตรกรรมทางเลือก พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ มีความรู้และทัศนคติ ต่อเกษตรกรรมทางเลือกไม่ดีนัก และการสนับสนุนจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่พยายามก่อให้เกิดการยอมรับและหันมาทำการผลิตแบบเกษตรกรรมทางเลือกก็ยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควรซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับ เกษตรกรรมทางเลือก ทั้งในระดับความคิดและระดับการปฏิบัติแต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนำกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกและทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมาเปรียบเทียบกัน ก็จะเห็น ความแตกต่างระหว่างเกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม ในเรื่องสถานะทางเศรษฐกิจ ความรู้และทัศนคติต่อเกษตรกรรมทางเลือก ตลอดจนการสนับสนุนจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยกลุ่มที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก มีสถานะทางเศรษฐกิจดีกว่า มีความรู้และทัศนคติ ต่อเกษตรกรรมทางเลือกดีกว่า และได้รับการสนับสนุนจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่า ยิ่งกว่านั้น ผลการศึกษาเปรียบเทียบ เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่มเป็นรายกรณี โดยใช้ต้นทุนและผลตอบแทนเป็นกรอบในการเปรียบเทียบ ก็สามารถสรุปได้ว่า การทำเกษตรกรรมทางเลือกที่ดีกว่าการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเช่นกัน

อย่างไรก็ตามพบว่า เกษตรกรหมู่บ้านอุดมพัฒนา ทั้งที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว มีรายได้อยู่ในระดับต่ำแต่ เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก จะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เนื่องจากสามารถนำผลผลิตมาใช้บริโภคได้ ในขณะที่เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ค่อนข้างสิ้นหวัง ต่อการทำอาชีพของตนเอง ต้องพยายามดิ้นรนหาอาชีพเสริม โดยเฉพาะการรับจ้าง ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวเช่น บางรายพ่อแม่ลูกต้องแยกกันอยู่ มีหนี้สินมากมาย ฯลฯ ในขณะที่เกษตรกรกลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก ยังคงสามารถรักษาสถาบันครอบครัวไว้ได้ และมีความหวังกับการทำการผลิตในแนวทางของตนเอง พยายามฟื้นฟู ความสมบูรณ์ของพื้นดินให้กลับคืนมา บางราย ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจเนื่องจากใช้เวลานานพอสมควรแต่บางรายที่เพิ่งเริ่มต้น ยังคงต้องใช้เวลาในการรอผลผลิตอีกระยะเวลาหนึ่งจึงจะเห็นผลเต็มที่

7.2 ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาดังได้กล่าว เห็นได้ว่า เกษตรกรรมทางเลือกไม่ใช่เป็นเพียง ระบบการผลิตเท่านั้น แต่เชื่อมโยงกับเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมด้วย ในแง่นี้การส่งเสริม ให้มีการ

ทำเกษตรกรรมทางเลือกจึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะตัวเกษตรกรเท่านั้นแต่เกี่ยวข้องกับเชื่อมโยง กับแนวนโยบายของรัฐและประชาชนกลุ่มอื่นในสังคมด้วย ซึ่งผู้ศึกษา มีข้อเสนอแนะต่างๆ ดังนี้

7.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกให้จริงจังมากขึ้น เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้สรุป ได้ว่า การทำเกษตรกรรมทางเลือกมีรายได้เฉลี่ยต่อไร่สูงกว่าเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว มีส่วนทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมีความสงบสุขและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ซึ่งข้อสรุปในการศึกษาครั้งนี้ สอดคล้องเป็นแนวทางเดียวกันกับการศึกษาของนักวิชาการหลายคนที่ผ่านมาในอดีต เป็นข้อสรุปที่ชัดเจนร่วมกันว่า เกษตรกรรมทางเลือก เป็นทางออกของเกษตรกรได้อีกหนทางหนึ่งที่จะลดต้นทุนความล้มเหลวจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ดังนั้น รัฐบาลควรกำหนดให้ การส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ต้องบรรจุอยู่ในแผนแม่บทในแผนพัฒนาชนบทแห่งชาติเพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาการเกษตรกระแสหลัก ที่มีการใช้สารเคมีซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสูง มีการใช้ต้นทุนการผลิตสูงและราคาผลผลิตต้องพึ่งพิงตลาดโลก ทำให้ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาเองได้และต้องเผชิญกับปัญหาความเสี่ยงในการขาดทุนสูงไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยรักษาสถาบันแวดล้อม และมีความมั่นคงยั่งยืนมากกว่า

2) เพื่อไม่ให้เกิดการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกเป็นเพียงนโยบาย แต่ต้องให้มีผลในเชิงปฏิบัติด้วย รัฐควรมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมให้ เกษตรกรทำเกษตรกรรมทางเลือก มอบหมายให้กรมการค้าภายใน และองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร สร้างกลไกตลาดรองรับสินค้าเกษตรกรรมทางเลือกเพื่อให้ผู้บริโภคสามารถซื้อสินค้าเกษตรกรรมทางเลือกเช่น ผักปลอดสารพิษ ได้สะดวกและง่ายขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันว่าสินค้าที่ผลิตได้เหล่านี้จะมีระบบตลาดรองรับที่แน่นอนและมอบหมายให้กระทรวงการคลัง จัดสรรงบประมาณเป็นกรณีพิเศษ เพื่อจัดตั้ง กองทุนส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกให้เกษตรกรที่มีความประสงค์จะทำเกษตรกรรมทางเลือก คุ้มกัน โดยมีอัตราดอกเบี้ยต่ำ มีระยะเวลาปลอดการชำระหนี้ไม่น้อยกว่า 3 ปี ทั้งนี้เนื่อง จากการทำเกษตรกรรมทางเลือกต้องใช้เวลาประมาณ 3 ปีจึงจะเห็นผล

3) รัฐควรมีนโยบายที่ชัดเจนและให้ความสำคัญกับการจัดหาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้เกษตรกร เนื่องจาก แหล่งน้ำขนาดเล็กมีความเหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมทางเลือกช่วยแก้ปัญหาความแห้งแล้งที่มีผลกระทบต่อเกษตรกรรมรายย่อยได้มากกว่าแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสูง โดยในการจัดหาแหล่งน้ำขนาดเล็กนั้น ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่จะมีส่วน

ในการกำหนดโครงการ เช่น การเลือกพื้นที่ รูปแบบของโครงการการก่อสร้าง การจัดการดูแลแหล่งน้ำ ฯลฯ ไม่ใช่เป็นการกำหนดโครงการสำเร็จรูปลงไปจากผู้กมนโยบายระดับสูงซึ่งมักไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ การมีส่วนร่วม ของเกษตรกรดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนา ระบบการชลประทานขนาดเล็กเพื่อระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนต่อไป

4) รัฐควรมีแนวทางที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สารเคมี ในระดับที่ปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค แม้ว่าแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ได้เสนอนโยบายในการใช้สารเคมีอย่างปลอดภัยและพยายามลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชแล้วก็ตามแต่ความเป็นจริง ปรากฏว่าหน่วยงานของรัฐเองในระดับปฏิบัติยังคงมีบทบาทสำคัญ ในการส่งเสริมและแพร่กระจายการใช้สารเคมีการเกษตรอย่างกว้างขวาง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ องค์การตลาดเพื่อเกษตรกร และชมรมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ดังนั้น หากรัฐมีนโยบาย เกี่ยวกับการใช้สารเคมีในระดับที่ปลอดภัยในเชิงปฏิบัติก็ควรวางแนวทางยุติบทบาทของหน่วยงานเหล่านี้ในการเผยแพร่สารเคมี ปริมาณการใช้สารเคมีทางการเกษตรก็จะลดลงเกือบครึ่งของปริมาณที่ใช้ทั้งหมดในประเทศขณะนี้ ที่สำคัญ รัฐควรมีนโยบาย และมาตรการต่างๆ เพื่อควบคุม การนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรที่มีพิษร้ายแรง ซึ่งประเทศอุตสาหกรรมต่างๆ เลิกใช้แล้ว

5) รัฐบาลควรทำการทบทวนนโยบายปฏิรูปที่ดินของรัฐที่ดำเนินมาตั้งแต่ ปี 2518 ที่มีการนำพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม มาจัดสรรให้กับเกษตรกรแทนที่จะนำเอาที่ดินของเจ้าที่ดินรายใหญ่ที่มีที่ดินเป็นพันไร่ มาจัดสรรให้กับเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินดังที่ปฏิบัติกันทั่วโลก เพราะการนำ เอาป่าสงวนเสื่อมโทรมมาจัดการปฏิรูปที่ดินแล้วส่งเสริม การทำการผลิตด้วยเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เช่นที่กระทำมานั้น ก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกหลายประการ เช่น เดิมที่ดินมีสภาพเสื่อมโทรม แห้งแล้งอยู่แล้ว แต่ยังคงใช้นโยบายส่งเสริมการผลิตแบบเชิงเดี่ยว ส่งผลให้ ที่ดินเสื่อมโทรมยิ่งขึ้นและในที่สุดเกษตรกรก็ ประสบความล้มเหลวจากการประกอบอาชีพ มีหนี้สิน ล้มละลาย ต้องขายสิทธิที่ดินทำกิน ย้ายไปหาแหล่งทำกินใหม่ซึ่ง กลายเป็นการบุกรุกป่าสงวนในที่สุด เป็นปัญหาที่ต้องตามแก้ไขอย่างไม่รู้จักจบสิ้น ดังนั้นหากรัฐบาลจะทำการปฏิรูปที่ดินในบริเวณป่าสงวนเสื่อมโทรมเช่นเดิมก็ ควรจะพิจารณาถึง การส่งเสริม รูปแบบการทำการเกษตรที่เอื้อต่อการฟื้นฟูสภาพดินและสิ่งแวดล้อมด้วย ในแง่นี้การนำ เอาระบบเกษตรกรรมทางเลือกเข้ามาส่งเสริม แก่เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินจะเป็นนโยบายที่เหมาะสมมากกว่า เพราะสามารถสร้าง ความเข้มแข็ง ทางเศรษฐกิจและเป็นการ ปรับปรุงคุณภาพของระบบนิเวศน์ไปพร้อมๆกัน ทั้งยังสามารถสร้างหลักประกันให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งจะนำไปสู่ระบบสังคมที่ยั่งยืนตามมา

6) รัฐบาล ควรทำการ ทบทวน ร่างพระราชบัญญัติสภาการเกษตรแห่งชาติ ซึ่ง มีคณะกรรมการกว่าครึ่งมาจาก ภาคธุรกิจการเกษตร เจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรประกอบดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของรัฐบาล ที่ไม่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของเกษตรกรว่าสามารถปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพของเขาเองได้และองค์ประกอบที่เป็นเช่นปัจจุบัน จะทำให้ ระบบการเกษตรในอนาคตถูกกำหนดโดย บรรษัทอุตสาหกรรมการเกษตร ระบบเกษตรกรรมของไทยจะเป็นไปเพื่อ ผลประโยชน์ทางธุรกิจมากกว่าการตอบสนองต่อเกษตรกรรายย่อยและสภาพแวดล้อมโดยรวมและวงจรการเกษตรของไทยจะไม่สามารถรอดพ้นจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ที่เน้น การเพิ่มปริมาณผลผลิตโดยใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น บัญเคมี ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง แล้วว่า ส่งผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อม และทำให้เกษตรกร ต้องตกอยู่ในวงจรของความล้มเหลวทางการผลิต มีหนี้สิน ไร้ที่ดินทำกิน กลายเป็นกรรมกรในเมือง และเป็นสาเหตุของการแตกสลายของสถาบันครอบครัวในชุมชนชนบทของไทยในที่สุด

ที่ผ่านมาการกำหนดนโยบายทางการเกษตรล้วนตกอยู่ในมือของกลุ่มธุรกิจการเกษตรเหล่านี้ อยู่แล้ว โดยการผลักดันผ่านกลไกต่างๆ เช่น สภาอุตสาหกรรม สภาหอการค้าและสมาคมการค้าต่างๆ ระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว จึงได้รับการอุดหนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมจากรัฐ เช่น การลดภาษีนำเข้าสารเคมีการเกษตร การให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำแก่การผลิตที่เกี่ยวข้องกับบริษัทธุรกิจการเกษตรรายใหญ่ เป็นต้น การเสนอร่างพระราชบัญญัติสภาการเกษตรแห่งชาติที่ไม่ได้มีตัวแทนแท้จริงของเกษตรกรอยู่ในคณะกรรมการจึง เป็นการสร้างกลไกเพื่อบีบบังคับให้ เกษตรกรรายย่อย ส่วนใหญ่ของประเทศ กลายเป็นตัวจักรกลของการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวอย่างไม่มีทางเลือก

ดังนั้นสถาบันที่จะมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเกษตรกรอย่างแท้จริง ก็ควรมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยตัวแทนของเกษตรกรที่แท้จริง จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาของเกษตรกรได้

7) นโยบายของรัฐ ในการส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร ควรเป็นนโยบายที่ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มของ เกษตรกรขนาดเล็กก่อนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องกระบวนการผลิต อันจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ องค์กรกลางของเกษตรกรในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรวมกลุ่มของเกษตรกรด้านการแปรรูปผลผลิตและการจัดการด้านตลาดสินค้าการเกษตรการรวมกลุ่มในลักษณะนี้นอกจากจะช่วยแก้ปัญหาการจ้างงานในชนบทแล้ว ยังเป็นการกระจายการพัฒนาออกไปยังภาคชนบทด้วย การส่งเสริมการรวมกลุ่มธุรกิจชุมชนนี้ ควรควบคู่ไปกับการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกที่รัฐควรให้การส่งเสริมทั้งด้านเงินทุนและเทคโนโลยีต่างๆ เน้นการจัดตั้งธุรกิจขนาดเล็กในระดับชุมชน มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับเกษตรกรและอาจมีการระดมทุนบางส่วนจากเกษตรกรด้วย

7.1.2 ข้อเสนอนโยบายเชิงปฏิบัติการ

1) ในการส่งเสริมให้ เกษตรกร เปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมทางเลือกนั้น จะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะต้องทำความเข้าใจว่า เกษตรกร ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตอย่างทันที ทั้งนี้เพราะเกษตรกรรมทางเลือกจะให้ผลผลิตน้อยในระยะแรก ซึ่งต่างจากเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ให้ผลผลิตปีต่อปี จึงต้องเริ่มต้นอย่างมีจังหวะก้าว คือ เริ่มจากการใช้พื้นที่เล็กส่วนหนึ่งทำเกษตรกรรมทางเลือก ควบคู่ไปกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและค่อยๆ เพิ่มสัดส่วนให้มากขึ้นใน เวลาต่อมา กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องมีบุคคลหรือหน่วยงานให้คำปรึกษาแนะนำอย่างใกล้ชิด ดังนั้นหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ด้านต่างๆ ซึ่งรวมทั้งการเสริมความรู้ประสบการณ์ใหม่ฯ พาไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ จากเกษตรกรทางเลือกที่ประสบความสำเร็จแล้วในท้องถิ่นอื่น เป็นต้น

2) ควรมีการให้ความช่วยเหลือ ในการหาหรือสร้าง แหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาของ เกษตรกร ดังที่ได้ กล่าวไว้แล้วว่า แหล่งน้ำขนาดเล็กมีความเหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรมทาง เลือกมากกว่าแหล่งน้ำขนาดใหญ่ โดยทั่วไปเกษตรกรมีความต้องการขุดบ่อน้ำไว้ในไร่นาของตนเพื่อ ใช้ในการบริโภคและทำการเกษตร แต่เนื่องจาก การขุดบ่อน้ำแม้จะขนาดเล็ก ก็ ต้องใช้เงินทุนและ เครื่องจักรซึ่งมีราคาแพง ดังนั้น หน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนควรจะ เข้าไปช่วยเหลือ โดย การประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่มี รถไถ หรือรถขุดและประสานงานกับเกษตรกรที่ต้องการขุดบ่อ น้ำในเวลาเดียวกัน หรือติดต่อประสานงานกับเอกชนที่ทำธุรกิจรับเหมาขุดดินมาทำการขุด ก็จะเป็น การลดต้นทุนการขุดบ่อลงไปได้

3) ในการพัฒนาระบบตลาดสินค้าเกษตรกรรมทางเลือก ไม่ควรฝากความหวังไว้กับหน่วย งานของรัฐแต่เพียงทางเดียว เกษตรกรและผู้บริโภคเองก็สามารถ พัฒนาระบบนี้ขึ้นมาได้ โดยการ รวมตัวกัน ติดต่อกัน โดยตรง หรืออาจมีหน่วยงานที่ไม่หวังผลประ โยชน์ในแง่ธุรกิจ เช่น องค์กรพัฒนา เอกชนที่ทำหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก ทำหน้าที่เป็น สื่อกลางระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค หากทำได้จริงก็จะส่งผลให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการตลาดของสินค้าการเกษตร ในอนาคตมาก ทั้งนี้เพราะ ปัจจุบันผู้บริโภคต้องการสินค้าที่มีคุณภาพและปลอดภัย แต่ส่วนใหญ่ไม่มีทาง เลือก ไม่รู้ว่าจะไปหาซื้อสินค้าปลอดสารพิษได้ที่ไหน จึงจำต้องบริโภคสินค้าที่ใช้สารเคมี แต่เมื่อมี ความต้องการที่แน่นอน เกษตรกรย่อมหันมาผลิตสินค้าปลอดสารเคมีมากขึ้น ระบบการเกษตรก็จะปรับ เปลี่ยนมาเป็นเกษตรกรรมทางเลือกโดยปริยาย ในแง่นี้รัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปแทรกแซงกระบวนการ ตลาดมากนัก เนื่องจากระบบที่ถูกสร้างขึ้นมาจะพัฒนาขึ้นเอง แต่รัฐอาจช่วยเหลือให้กระบวนการ

ดังกล่าวเข้มแข็งขึ้นได้ ด้วยการใช้สื่อของรัฐแรงค์ช่วยในการบอกแหล่งขายและชักชวนประชาชนให้หันมาบริโภคผลผลิตที่ปราศจากสารเคมีมากยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกร บ้านอุดมพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ทราบภูมิหลัง สถานะทางเศรษฐกิจ ความรู้และทัศนคติของเกษตรกรและการส่งเสริมจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ว่ามีอิทธิพล ทำให้เกษตรกรยอมรับการทำเกษตรกรรมทางเลือกหรือไม่อย่างไร ตลอดจน การศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง การทำเกษตรกรรมทางเลือกกับเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ทั้งนี้เพื่อหาข้อสรุป ในเบื้องต้นว่า การทำเกษตรกรรมทางเลือกดีกว่าการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวหรือไม่อย่างไร แม้ว่าผู้ศึกษาได้พยายามขยายกรอบการศึกษาให้ครอบคลุมมิติที่สำคัญ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้วก็ตาม แต่การศึกษาครั้งนี้ก็สามารถให้คำตอบเพียงว่า มีปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการทำเกษตรกรรมทางเลือกและคำตอบเชิงเปรียบเทียบระหว่างการทำเกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น

แต่ที่จริงแล้ว เกษตรกรรมทางเลือก มีความเชื่อมโยง กับ การพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่ง การศึกษาครั้งนี้ ยังไม่ได้มีส่วน สร้างคำตอบให้แก่ องค์ความรู้อีกหลายประการแก่เกษตรกรรมทางเลือกและการพัฒนาแบบยั่งยืน ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้ในเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก มีความสมบูรณ์และเชื่อมโยงกับการพัฒนาแบบยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

1) การศึกษาผลกระทบจากการทำการเกษตรแผนใหม่หรือการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวให้ครอบคลุมมิติต่างของอย่างรอบด้าน เพราะในปัจจุบันนี้ยังมี นักวิชาการและนักวางแผนในระดับนโยบายอีกมากมายที่ยังคงไม่ให้ความสำคัญกับผลกระทบจากการทำการเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ยังคงยึดติดอยู่กับการส่งเสริมให้เกษตรกร ผลิตเพื่อขาย เพื่อการส่งออก เพื่อที่จะสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร เพียงมิติเดียว โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมาในระยะยาว

2) การศึกษาวิจัย องค์ความรู้และภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทย เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมทางเลือกที่มีอยู่ แต่กำลังจะสูญหายไปเพราะกระแสการพัฒนาแบบทันสมัยที่ล้นหลามเข้ามาทำให้สังคมหันไปให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีสมัยใหม่มากเกินไป จนละเลยภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมมาช้านาน เช่น การควบคุมศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมีหรือด้วยการปลูกพืชแบบผสมผสานให้ควบคุมกันเอง ซึ่งก็คือการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรอีกแบบหนึ่งที่จะนำมาพัฒนาเกษตรกรรมทางเลือกได้เช่นเดียวกัน

๓) ศึกษาประสบการณ์ของ เกษตรกร ที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบเกษตรกรรมเคมี มาทำเกษตรกรรมทางเลือก ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น เกษตรกรในบางประเทศของยุโรป อเมริกา ญี่ปุ่น ซึ่งล้วนมีขบวนการเกษตรกรรมทางเลือกเกิดขึ้นมากมาย ควรมีการศึกษาในประเด็นว่า ทำไมจึงเกิดการเปลี่ยนรูปแบบการผลิต และ ขบวนการเกษตรกรรมทางเลือก ส่งผลกระทบต่อสังคมของแต่ละประเทศอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อเป็นบทเรียนให้กับสังคมไทยว่า ประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมไปไกลกว่าประเทศไทยแล้วนั้น มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวเองอย่างไรในระบบการเกษตร ซึ่งจะช่วยประเทศไทยมีการพัฒนาทั้งในทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างระมัดระวัง ไปในทิศทางที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย